Harf Devrimi

1928 yılında Türkiye'de harf devrimi yapıldı. Yaklaşık bin yıldan beri kullanılmakta olan Arap harfleri bırakıldı. Yerine Lâtin harfleri alındı. Daha doğrusu, Latin alfabesine dayanan Türk harfleri. Türk Harf Devrimi, her büyük olay gibi çeşitli açılardan ele alınabilir. Tarih açısından bakınca görülen şudur: Daha Tanzimat döneminde alfabe ya da yazı konusunda bir uyanış başlamış. Arap harflerinin Türk diline uymadığı, öğrenilmesi ve kullanılmasının zor olduğu anlaşılmıştır. Arap yazısının düzeltilmesi ya da değiştirilmesi gerektiğini düşünenler çıkmış. Osmanlı aydınları arasında yazı tartışmaları başlamış. Tartışmaya Mirza Fethali Ahundzade gibi bazı Azerbaycanlı aydınlar da katılmış. Arap harflerinin hepten bırakılıp Latin harflerinin alınmasını savunanlar bile çıkmıştır. Çağdaş yaşam, yazı konusunu da gündeme getirmiştir. Tanzimat döneminde Rüştiye mektepleri gibi yeni okullar açılmış. Kitlelere okuyup yazma öğretip çağdaş eğitim verilmesi amaçlanmıştır. İşte o zaman, Türk çocuklarına Arap alfabesini öğretmenin ne kadar çetin bir iş olduğu anlaşılmıştır. Eğitimciler ister istemez alfabe veya yazı işine kafa yormuşlardır. Yine o dönemde Türk gazeteciliği gelişmeye başlamıştı. Gazete çıkarmak, zamanla yarışmayı, okuyucuya sıcağı sıcağına haber yetiştirmeyi gerektiriyordu. Ama pek karmaşık olan Arap alfabesi, dizgi işlerini çok yavaşlatıyor, gazete çıkarmayı zorlaştırıyordu. Gazeteci aydınlar da alfabe zorluğunu nasıl aşmalı diye düşünmeye başlamışlardır. Kırım Savaşı sırasında, 1855 yılında telgraf telleri Avrupa'dan İstanbul'a ulaşmıştı. Ama Arap harfleriyle Türkiye'den yurt dışına Türkçe telgraf çekilemiyor, yurt dışından Türkçe telgraf alınamıyordu. Çünkü telgraf alfabesi veya Mors alfabesi Latin alfabesi temeline dayanıyordu. Dış dünya ile telgraf yazışması yapabilmek için, ister istemez, Latin harflerini kullanmak gerekiyordu. 1850'lerden yeni Türk harflerinin kabul edildiği 1928 yılına kadar geçen 78 yıl boyunca Osmanlı Dış İşleri teşkilâtı bütün telgraf yazışmalarını Latin harfleriyle yürütmek durumunda kalmıştır. Harf Devriminden önceki yıllarda Atatürk'ün kendisi de dış ülkelere Latin harfleriyle telgraflar göndermişti. Çağdaş yaşam, Latin alfabesini bir dünya alfabesi durumuna getirmişti. Latin alfabesi beş kıtaya yayılmış, küresel bir alfabe olmuştu. Arap alfabesi, Kiril alfabesi ve öteki alfabeler yerel, bölgesel birer alfabe durumunda idiler. Osmanlı Türkleri çağdaş dünyaya ayak uydurmaya çalışırken, Latin alfabesini de azar azar kullanmak durumunda kalıyorlardı. Latin yazısı dünya ticaret yazısı idi. Dış dünya ile ticaret yaparken bu yazı Osmanlı ülkesine de giriyordu. Osmanlı kâğıt paralarının üzerinde iki alfabe kullanılıyordu: hem Arap alfabesiyle Türkçe, hem Latin alfabesiyle Fransızca yazı okunuyordu. Uluslararası ulaşımda, demir yollarında ve deniz yollarında Latin yazısı geçerliydi. Bu yollar Osmanlı ülkesine ulaşınca Latin yazısını da beraberinde getiriyordu. Daha 19. yüzyılda Osmanlı demir yolu istasyonlarının adları Latin alfabesiyle de yazılıyordu. Kısacası, Tanzimat'tan sonra Latin harfleri çeşitli yollarla Osmanlı ülkesine sızmış ve Türk aydınlarının dikkatlerini üzerine çekmişti.

İkinci Meşrutiyet döneminde Türkiye'de alfabe tartışmaları arttı. Teorik tartışmalardan öteye, alfabeyi kolaylaştırmak amacıyla pratik bazı denemelere de başlandı. Arap alfabesini Türk diline uydurabilmek için, pratik bazı çalışmalar yapıldı. Çeşitli "ıslahat" projeleri ortaya atıldı. Bu arada Enver Paşa da Arap alfabesini ıslah edip Türk diline uyarlamaya çalıştı. Ama bütün bu çalışmalar başarısız denemelerden öteye geçemedi. Alfabe sorununa köklü bir çözüm getiremedi. Türk Harf Devrimi'ni gerçekleştirmek, Atatürk'ün öncülüğünde Cumhuriyet rejimine nasip oldu. Burada şunu da belirtmek gerekir: Azerbaycan'da, Türkiye'den daha önce Latin harflerine geçiş çalışmaları yapıldı. Türkiye'de Kurtuluş Savaşı devam ederken, Mayıs 1922'de, Azerbaycan'ın başkenti Baku'da, "Yeni Türk Elifba Komitesi" adlı bir komite kuruldu. Bu komite, Türk dili için Latin alfabesine dayanan yeni bir Türk alfabesi hazırladı. Vakit geçirmeden bu yeni alfabeyi uygulamaya başladı. Bu alfabe ile Eylül 1922'de Baku'da "Yeni Yol" adlı bir gazete çıkarıldı ve

Azerbaycan'da bazı okullarda yeni alfabeyle öğretime başlandı. 1926 yılında Baku'da bir Uluslararası Türkoloji Kongresi toplandı. Türkiye'den Fuat Köprülü de kongreye katıldı. Bu kongre, Azerbaycan'da kullanılmaya başlanan Yeni Türk Alfabesi'ni, öteki Sovyet Türklerine de tavsiye etti. Yani yerli ve yabancı Türkologlar, Türk dili için Latin harflerini uygun gördüler. Ondan sonra Azerbaycan, Özbekistan, Türkmenistan, Kazakistan gibi Sovyet Türk Cumhuriyetlerinde resmen Latin alfabesine geçildi. Ama bunun arkası gelmedi. Bu cumhuriyetler çok geçmeden Kiril (Rus) alfabesini almak zorunda bırakıldılar. Rus Sovyet İmparatorluğu dağıldıktan ve bu cumhuriyetler yeniden bağımsızlığa kavuştuktan sonra tekrar Latin alfabesine dönmeye yöneldiler.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında alfabe sorunu güncelliğini korudu. Cumhuriyetin ilanıyla birlikte Latin alfabesi taraftarları çoğaldı. Tartışmalar arttı. Atatürk ise, Cumhurbaşkanı seçildikten sonra, beş yıl boyunca alfabe konusunda hiç konuşmadı. Ancak 1928 yılında alfabe konusuna eğildi. Ondan sonra Türk Hükümeti, adım adım Latin alfabesini almaya doğru gitti. Önce uluslararası rakamlar alındı, Arap rakamları bırakıldı. Ardından bir Dil Encümeni kuruldu ve Latin harflerine dayanan yeni bir Türk alfabesi hazırladı. Ondan sonra Atatürk'ten son işaret beklendi. Atatürk, Türk Harf Devrimi'nin gerçek önderi ve mimarıdır. Yıllarca sustuktan ve zamanlamayı iyi yaptıktan sonra, 1928 yazında harekete geçti. 10 Ağustos 1928 gecesi, İstanbul'da Gülhane Parkı'nda, Türk Harf Devrimi'ni halka haber verdi: "Arkadaşlar, güzel dilimizi ifade etmek için yeni Türk harflerini kabul ediyoruz" dedi. Buyurmakla da kalmadı, kendisi de bizzat işe koyuldu, bir "Baş Öğretmen" olarak başa geçti ve yeni harfleri halka benimsetinceye kadar, kitleleri arkasında sürükledi. Atatürk'ün Gülhane konuşmasının ardından yeni harfler şaşırtıcı bir hızla gelişti. Atatürk, önce İstanbul'u ve İstanbul'a yakın illeri harekete geçirdi. Yeni harfler için mebusları, ileri gelen gazetecileri, aydınları birkaç kez Dolmabahçe Sarayı' na toplayıp ortamı olgunlaştırdı. İstanbul'dan sonra Tekirdağ, Bursa'ya, sonra Anadolu'ya geçti. Yeni alfabe meş'alesini ilden ile, şehirden şehre taşıdı. Sinop, Samsun, Amasya, Tokat, Sivas, Kayseri yoluyla Ankara'ya döndü. Her uğradığı yerde, elde tebeşir, kara tahta önüne geçip halka yeni Türk harflerini öğretti. Bütün vatandaşların yeni yazıyı tez öğrenmelerini istedi. 1928 yılında ve son baharında Atatürk'ün hemen hemen tek düşüncesi, tek tutkusu yeni Türk Harfleri oldu. Sarayda, konakta, köşkte, arabada,i sokakta, çarşıda, gece gündüz hep Yeni Harfleri düşündü, yeni Harfleri konuştu. Büyük önderin bu tutkusu, yakın çevresinden yurt düzeyine dalga dalga yayıldı. Yeni yazı heyecanı bütün yurdu sardı. 1 Kasım 1928 günü "Türk Harflerinin Kabulü ve Tatbiki Hakkındaki Kanun" TBMM'den geçerken, yolun yarısı zaten aşılmış ve Türkiye yarı yarıya yeni yazıya geçmiş bulunuyordu. Yasanın çıkmasını beklemeden yeni yazı ülkeye yayılmış, uygulanmaya başlanmıştı. Hemen her bakanlıkta, her kasabada yeni yazı kursları açılmış ve devlet memurlarına, öğretmenlere yeni harfler öğretilmişti. Devlet dairelerinde Yeni Yazıya geçilmişti. Yeni ders yılında okullarda yeni harflerle öğretime başlanmıştı. Yasa bu durumu hukuki temele oturtup pekiştirdi. Yasa, bir iki ay gibi kısa bir süre içinde yeni yazıyı kullanma zorunluluğu getirdi. Basın 1 Aralık 1928 tarihinde, devlet daireleri ise 1 Ocak 1929 tarihinde tamamen Yeni Yazıya geçtiler. Yasa 3 Kasım 1928'de Resmî Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girdi.

Adı geçen yasaya göre: *Madde 1- Arap harfleri yerine Lâtin esasından alınan Türk Harfleri Kabul edilmiştir.*

Madde 2- Kanunun yayın tarihinden itibaren devletin bütün daire ve müesseselerinde ve bütün şirket cemiyet ve hususi müesseselerde Türk harfleriyle yazılmış olan yazıların muameleye konulması mecburidir.

Madde 3- Devlet dairelerinin her birinde Türk harflerinin uygulanma tarihi 1929 Ocak ayının birinci gününü geçemez. Tahkik evrakı ve fezlekesi ve ilâmlar ve matbu muamelât cetvel defterleri, kayıtları ve senetleri, nüfus evlenme cüzdanları ve kayıtları, askerî kimlik ve cüzdanları 1929 Haziran başından itibaren Türk harfleri ile yazılacaktır.

Madde 4- Eski harflerle yapılan halk başvurularının kabulü 1929 Haziran'ının birinci gününe kadar yapılabilir. 1928 Aralık başından itibaren Türkçe her türlü özel veya resmî levha, tabela, ilâm ve sinema yazıları ile kezalik Türkçe özel veya resmi her türlü gazete, risale ve mecmuaların Türk harfleriyle basılması ve yazılması mecburidir.

Madde 5- 1929 Ocak başından itibaren Türkçe basılacak kitapların Türk harfleriyle basılması mecburidir.

Madde 6- Resmî ve özel bütün tutanaklarda, 1930 Haziran başına kadar, eski Arap harfleri stenografi gibi kullanılabilir. Devletin bütün daire ve müesseselerinde kullanılan kitap, kanun talimatname, defter, cetvel kayıt sicil gibi matbualar 1930 Haziran başına kadar kullanılabilir.

Madde 7- Para ve hisse senetleri ve bonolar ve çekler ve tahviller ve pul ve sair kıymetli evrak ile hukukî mahiyeti haiz bütün eski vesikalar değiştirilmedikleri müddetçe geçerlidirler.

Madde 8- Bütün bankalar, imtiyazlı ve imtiyazsız şirketler, cemiyetler ve müesseselerin bütün Türkçe muamelelerine uygulanması 1929 Ocak ayının birinci gününü geçemez... Bunlar ellerinde mevcut eski Arap harfleriyle basılmış matbuaları 1930 Haziran başına kadar kullanılabilirler.

Madde 9- Bütün mekteplerin öğretiminde Türk harfleri kullanılır. Eski harflerle basılmış kitaplarla öğretim yapılması yasaktır.

Böylece Türk Harf Devrimi tamamlanmış oldu. Arap yazısı, Türkiye'de birkaç ay içinde tarihe karıştı. Yeni Türk Harfleri Türkiye'ye egemen oldu. Yeni Türk alfabesini geniş kitlelere yaymak için 1 Ocak 1929 günü Millet Mektepleri açıldı. Hem eski yazıyı bilenlere yeni alfabeyi öğretmek, hem de hiç okuma yazma bilmeyenleri yeni harflerle okuma yazma öğretmek için bir eğitim seferberliği başlatıldı. Bütün yurtta bir alfabe coşkusu yaratıldı. Beş yılda, yani 1929 başından Cumhuriyetin onuncu yıl dönümüne (1933) kadar 3 milyon insana okuma yazma öğretildi. Harf Devriminden önce Türkiye'de okuma yazma bilenlerin sayısı 1 milyon 100 bin kadardı. Yeni alfabeye geçince bu miktar üçe katlandı. Bu, çok büyük bir atılım demekti. Olağanüstü bir başarıydı. Coşkulu bir atılımla adete bir çırpıda ülke nüfusunun önemli bir kesimine okuma yazma öğretildi. Türk Harf Devrimi, dünyayı şaşırttı, hayranlık içinde bıraktı. Dış basın, Türk Harf Devrimi'ni, Atatürk devrimlerinin en önemlisi, en yücesi, en ihtilâlcisi olarak gördü. Bir yabancı gazete, Türk Harf Devrimi "dünya tarihinde eşi emsali bulunmayan bir yenilik" diye yazdı. Türk Harf Devrimi, gerçekten çağdaş uygarlık yolunda çok yürekli bir atılımdır. Türkiye Latin alfabesini benimsemekle, dünya ile bütünleşiyordu. Yeni alfabe Türk milletine dünya kültür mirasından daha geniş olarak yararlanma, çağdaş uygarlığa tam olarak katılma yolunu açtı. Türkiye'de Harf Devrimi yapıldığı günlerde yabancı basın, Türkiye'nin, öteki Asya ve Afrika ülkelerine örnek olacağını, o ülkelerde de zamanla Lâtin harflerinin benimseneceğini yazdı. Özellikle Batılı yazarlar, Lâtin harflerinin Türkiye'den Japonya'ya kadar yayılacağını umuyorlardı. Onların bu umutları bugüne kadar tam olarak gerçekleşmemiştir. İtalyan Ettore Rossi gibi bazı Türkologlar daha gerçekçi tahminlerde bulunmuşlardı. Yeni Türk Harflerinin, Türkiye'den sonra eski Osmanlı topraklarına da yayılacağını yazmışlardı. Bu tahmin doğru çıkmıştır. Gerçekten çok geçmeden Hatay, Kıbrıs, Bulgaristan, Yunanistan, Yugoslavya, Romanya gibi ülkelerde yaşayan Türkler, Türkiye'yi izlemişler, yeni Türk harflerini benimsemişlerdir. Kimi Orta Doğu Arap ülkelerinde yaşayan Türk azınlıkları, Arap alfabesinin etkisinden kendilerini büsbütün kurtaramamış olmakla birlikte, denilebilir ki, Türk harfleri, yalnız Türkiye Türklerinin değil, genel olarak eski Osmanlı coğrafyasında yaşayan bütün Türklerin ortak alfabesi olmuştur. Kıbrıs ve Balkan Türkleri de ana vatan Türkiye'nin Harf Devrimini benimsemişlerdir.

1990'larda Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla yeniden bağımsızlıklarına kavuşan Azerbaycan ve Orta Asya

Cumhuriyetleri ve Moldova'daki Gagauz Türkleri ve Kırım Türkleri, Kiril alfabesini bırakıp yeniden Latin alfabesine geçmektedirler. Endonezya, Malezya gibi Arap olmayan bazı Müslüman ülkelerinin de Latin alfabesi konusunda Türkiye'yi örnek aldıkları anlaşılıyor. 200 küsur milyonluk nüfusuyla dünyanın en büyük Müslüman ülkesi olan Endonezya'nın Sukarno gibi milliyetçi liderleri 1920'lerde üniversite öğrencisiydiler. Türk Kurtuluş Savaşı'nı ve Türkiye'deki devrimci atılımları ilgiyle izlemiş, bunlardan esinlenmişlerdir. Türkiye'de yapıldığı gibi o Müslüman ülkeler de Arap alfabesini bırakmış, Latin alfabesi temeline dayanan birer ulusal alfabe benimsemişlerdir. Türk Harf Devrimi üzerine Japonya ve Çin'de de Latin alfabesine geçmek için bazı çalışmalar yapılmış, alfabe komiteleri kurulmuş. Ama onlar Türkiye'deki gibi bir Harf Devrimi yapamamışlardır. Türkiye'de de Tanzimat'tan beri düşünülmüş olan Harf Devrimi ancak Cumhuriyet'te gerçekleşmiştir. Türk Harf Devriminin başarısı, dünyanın gözünde Türkiye'nin saygınlığını yükseltmiştir. O günlerde yabancı basın, Harf Devrimi'nde Atatürk'ün tarihi rolünü vurguluyor ve bir yabancı gazete haklı olarak soruyordu: "Bir köy meydanına dikilmiş kara tahta önünde, elinde tebeşirle, bakkala ve kasaba dilinin nasıl yazılacağını öğreten bir başka Devlet Başkanı var mıdır? "

Bilâl N. ŞİMŞİR

KAYNAKÇA

ŞİMŞİR, Bilâl N., **Türk Harf Devrimi Üzerine İncelemeler**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2006.

ŞİMŞİR, Bilâl N., **Türk Yazı Devrimi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992.

ÜLKÜTAŞIR, M. Şakir, **Atatürk ve Harf Devrimi**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1973.

03/05/2024 tarihinde https://www.ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/harf-devrimi/?pdf=3622 adresinden erişilmiştir